
רבנן לא צריכי נטירותא

◆ פתיחה

במסכת בבא בתרא דף ז: מובאת הדעה מפ"י ריש לקיש כי רבנן לא צריכי נטירותא. קביעה זו שאין חולק עליה למעט רבי יהודה נשיאה^א ורב נחמן בר רב חסדא שהטילו מס על תלמידי חכמים וננזפו. אך כל החכמים המוזכרים בעמוד זה והעמוד הבא אחריו מראה כי היא קביעה גורפת שחכמים אינם צריכים שמירה, וכן נפסק בפוסקים^ב.

אך האם חכמים אינם צריכים שמירה לכל נזק שבעולם ולכן פטורים הם מהצטרפות למלחמה? המענה לשאלה זו במאמר זה יתן מענה לדילמא של הפרט הלומד תורה: האם עדיף שיעזוב את בית המדרש וירוץ לחזית? וכן את דילמת כלל ישראל: האם יש לגייס תלמידי חכמים למלחמת עזרת ישראל מיד צר?

המכיר את דברי חז"ל יודע שלכל קביעה יש את התנאים המסויימים לה, שבתנאים אלו בלבד היא נכונה. ויעיד עליו ריעו ממסכת זו עצמה: בתחילת המסכת דנה הגמרא האם יש היזק ראייה או לאו. והרי כבר בעמוד הבא (דף ב:) אנו רואים כי גם מי שאומר שהיזק ראייה אינו היזק מודה שיש היזק ראייה בראיית שדה, בראייה לתוך בית, ובראייה של רבים. אם כן אין מחלוקת על כך שיש היזק ראייה, אלא השאלה בתחילת המסכת היא: האם יש גם היזק ראייה בחצר שותפים שחולקים. ולכן מטרת מאמר זה לדייק באיזה תנאים רבנן לא צריכי נטירותא ובאילו כן חכמים צריכי נטירותא, וכמובן, מה ההשלכות למצב השורר בימינו. זאת כמובן בלי להיכנס לסוגיה מי נחשב תלמידי חכמים שעליהם חל הכלל "רבנן אינן צריכי נטירותא".

◆ מאיזו סכנה מוגנים חכמים שפוטרת אותם מתשלום בניית החומה?

---

^א אינו רבי יהודה הנשיא בוודאי הן בשל העובדה שהוא מדבר עם ריש לקיש ואף ריש לקיש מתקן את הוראתו, והרי רבו של ר"ל ר"י היה מקטני תלמידי רבי, והן בגלל שבדף הבא רבי יהודה הנשיא הוא זה שמטיל את כל המס של הכתר על עמי הארץ ופוטר את תלמידי החכמים אף שכל התשלום מוטל על כובס אחד.

^ב רמב"ם שכנים פרק ו הלכה ו וכן בטו"ש ח"מ סעיף ד.

קל להוכיח ש"רבנן לא צריכי נטירותא" אינו מדבר על שמירה בריאותית שבה גם חכמים מחויבים, למשל הנהגות בריאותיות של תלמידי חכמים¹. אם כן, מאיזו סכנה בדיוק מוגנים תלמידי חכמים שפוטרות אותם מלהשתתף בתשלום בניית החומה?

♦ חכמים פטורים רק מפעולות הדורשות ממון לצורך שמירה מגזל של גויים

סוגייתנו מתחילה (ב"ב ז:): מכך שרבי יהודה נשיאה הטיל מיסי בניית/תחזוקת חומה על חכמים, וריש לקיש אומר שאסור הדבר שכן רבנן לא צריכי נטירותא. אך עוד לפני מעשה רבי יהודה נשיאה וריש לקיש, הגמרא מתייחסת לשאלה לפי מה גובים מיסים לבניית החומה? הגמרא דנה בשאלת חיוב גביית ממון מהתושבים עבור בניית החומה המיועדת להגנה על העיר, האם נגבה לפי מצב כלכלי (לעשיר יש הרבה יותר מה להפסיד בבוא אויב-ממונית), לפי מספר הנפשות (משפחה מרובת ילדים, סטטיסטית תינזק יותר בנפשות), או לפי קרבה לגבול העיר (הסמוכים לחומה יינזקו יותר מהאויב הנכנס-ממונית). מה שברור, שכל משפחה בעיר צריכה להיות שותפה בנשיאה בנטל.

בעא מיניה רבי אלעזר מרבי יוחנן: כשהן גובין – לפי נפשות גובין או דילמא לפי שבח ממון גובין? אמר ליה לפי ממון גובין ואלעזר בני קבע בה מסמרות איכא דאמרי בעא מיניה רבי אלעזר מרבי יוחנן כשהן גובין לפי קירוב בתים הן גובין או דילמא לפי ממון גובין אמר ליה לפי קירוב בתים הן גובין ואלעזר בני קבע בה מסמרות.

יוצא מכאן לפי תשובתו של רבי יוחנן שגובין או לפי שבח ממון או לפי קירוב בתים², אך בכל תשובות רבי יוחנן לא לפי נפשות. אם כן, סיבת החומה היא להגן על ממון האנשים ולכן בעלי הממון ישלמו יותר, או לפי זמינות הממון (קירוב בתים). ולכן, מכאן שהאויב הוא אויב ממוני כלומר שודדים או צבא שבוזז כדי לאכול, הנקרא בתלמוד "גייסא". אך לא מדובר באויב שבא להרוג את נפשות עם ישראל משנאת עמינו (על אף שישנה גם שנאה בבחירת הבזיזה בנו) אלא כסף וזהב עניינו. וכן מוכח מהמשך הסוגיה מהראיות של רב נחמן בר יצחק לרב נחמן בר חסדא שעבר על דברי תורה נביאים וכתובים. הפסוקים בנביאים וכתובים מראים כי חכמים פטורים ממיסי המלך הגוי, וכן ממעשי רבי בטבריה- הגנת חכמים עליהם הוא מתשלום דמי הכתר דווקא.

¹ חולין י. גבי משקים מגולים, ביצה ז: גבי שום שהשאירוהו מגולה, פסחים עו: גבי בשר ודג יחד, מובאים (ועוד דוגמאות) בטור יורה דעה הל' מאכלי עובדי כוכבים סימן קטז בהרחבה.
² ולפי הרמב"ם הל' שכנים ו, ד לפי קירוב בתים.

היוצא מכל דיוק הגמרא הוא שלרבנן יש נטירותא מנזקי ממון מפני גויים ולכן אין הם צריכים להיות שותפים בתשלומי מיסים אלו, לעומת זאת בתשלומי תיקון דרכים ועוד^ה רבנן משתתפים לפי "כללא דמילתא כל מילתא דאית להו הנאה אפילו מיתמי" וכגון כריא דפתיא אפילו מרבנן^י. יוצא מפה שרק פעולות הדורשות ממון לצורך שמירה מגזל ממון של גויים דווקא - חכמים פטורים, מאחר והם מוגנים מנזק זה.

♦ ראייה לכך מגינה ובקעה

ונביא ראייה מהיזק ראייה עצמו בגינה ובבקעה. ושם מובאת הקביעה ההלכתית (ב"ב ב:; ע"ע ב"מ קז, ע"א ללא רבי אבא): "אמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב: אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה". ולכן המליץ "רב יהודה לרבין בר רב נחמן רבין אחי לא תזבין ארעא דסמיכא למתא" (ב"מ קז). וסיבת האיסור מובא במפרשים "שלא יזיקנו בעין רעה" (רש"י). ואם תלמידי חכמים לא צריכים שמירה, לא היה רב יהודה ממליץ לרבין בר רב נחמן לקנות שדה הרחוקה מהעיר ומעין הציבור. ולא מצאנו לחלק בין איסור הבטה בקמות השדה לאדם רגיל לבין היתר הבטה לשדה תלמיד חכם. פשוט, שתלמיד חכם צריך נטירותא מעין הרע ואפילו לממון ת"ח צריכים נטירותא אלא שהם מוגנים מנזקי ממון של גויים.

ומעל הכל, שמואל הנביא שאין חולק על גדולתו וצדיקותו מקבל הוראה מהקב"ה שילך למשוח את דוד למלך, והוא טוען: "איך אלך ושמע שאול והרגני". הקב"ה האחראי על החיים מצווה ללכת, וטענת שמואל שיש בזה סכנה, והקב"ה מקבל טענה זו, ומוצא לו דרך ללכת למשוח את דוד מבלי לעורר את חשדו של שאול. וגם אם שמואל אמר דבריו כדי להתחמק ממינוי מחליף למלך שאהב, עדיין לא היה טוען טענה בכדי שאין בה ממש. הרי שתלמידי חכמים נמצאים בסכנה, וצריכי נטירותא.

ומילה בסלע ראה גם ראה בשו"ת הרשב"א (חלק א סימן תרמד): "ורבנן נמי חייבין אלא משום דלא צריכי נטירותא ככולהו אינשי. אף על גב דפטירי ממס מלך צריכין לנטירותא". ומצאנו עד מוכיח בנפש החיים (וולוז'ין, שער ד פרק טז) שכל המקבל עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות, ובהיפך למסיר ממנו עול תורה, והביא ראייה מגמרתינו הפוטרת ת"ח מתשלום, הרי שמדובר בעול מלכות של ממון ולא בפיקו"נ. וע"ע בהערות הרב אלישיב לב"מ קח, ע"א: "והנה בישובי הספר

^ה רמב"ם הלכות שכנים פרק ו הלכה ה

^י ב"ב דף ח. הובא ברמב"ם הל' שכנים ו הל' ו-ז, הל' ת"ת ו הל' י. וכן בש"ע חו"מ הל' שותפים בקרקע סימן קסג סעיף ד.
^י שמואל א טז, ב

שקיימת בהם תורנות של שמירת התושבים, היה נ"ל שאינם פטורים, דמש"כ הכא בגמ' אינו אלא בדבר שאינו פקו"נ, שרבנן טוענים שא"צ חומה, אך בישובי הספר שרוצים שישמרו מרוצחים, בזה אין יכולים לטעון שאחרים ישמרו ולא הם. וכן מצאתי בשו"ת רדב"ז ס' תשנ"ב שכן כתב". וכוונתו לשו"ת רדב"ז ח"ב (סי' תשנ"ב) שם כתב רבנן לא צריכי נטירותא, זה מוסכם ולא נפל בו מחלוקת, אבל אם החכמים המה מהצועקים להעמיד שומרים והם בעצמם מודים דבעו נטירותא והבעלי בתים טוענין אין אנו צריכים שמירה אם לא יסייעו כולם, וכ"ש כשנתרבו הגניבות בשביל החכמים שאין לבושם כלבוש הבעלי בתים ונראין מכובדים יותר מהם, בכה"ג אין ספק שחייבים התלמידי חכמים לסייע עמהם.

ואומנם בשו"ת ציץ אליעזר חלק ב סימן כה ביקש להוכיח מלשון רש"י, שו"ע ועוד דקאי גם בסכנת נפשות מגויים על אף מה שהוכחנו לעיל. גם לשיטה זו מדובר רק בפטור ממוני לתשלום ומדובר בשמירה פאסיבית למניעת חדירת אויב כגון חומה תיקון דלתות ושכר פרשים (דווקא שכר..), אך אם אכן חדר אויב אף לשיטה זו יש לעמוד על המשמר מנער ועד זקן.

ופשוטו של דין זה הוא פטור ממוני בלבד בסוגיה. ועוד, הופעת סוגיה זו בהלכות צדקה מעידה כי הפטור הוא ממוני כמו שבהמשך המסכת (כב.). יש הקלות לתלמידי חכמים במכירת סחורתם כהקלות של רבא לרבי יאשיה ולרב עובדיה ולמקרה המצער של רב דימי מנהרדעא עיין שם.

◆ אנגריא בתלמידי חכמים

אך האם הפטור הוא רק ממוני? והרי מצינו איסור לעשות אנגריא בתלמידי חכמים. והנראה במבט שטחי כי זוהי יציאה למלחמה כמו שמצינו בנדרים (לב.):

אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר: וירק את חניכיו ילידי ביתו, ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שנא': במה אדע כי אירשנה; ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר: תן לי הנפש והרכוש קח לך" אם כן לדעת רבי אבהו אמר רבי אלעזר במלחמת העלת לוט אברהם נענש על שהריק את חניכין ילידי ביתו השומעים את תורתו למלחמה

ומקור הקושיה היה לראש פינה. שאנגריה פירושה מס כבוד ועבודת פרך¹, ויראה המתבונן ויקשה: מדוע אברהם לא נענש על שהוא רבם ויצא למלחמה מקל וחומר? והתשובה היא בפשט המשך הפסוקים "בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם"². כלומר, ילידי ביתו של אברהם יצאו למלחמה וחולקים עם השלל כלומר: להם- זוהי מלחמה לשם ממון בדומה למלחמת רשות, אך אברהם נלחם להציל את אחיינו. ומכאן הפירוש של "אנגריה הוא עבודת המלך" - כלומר משימות של המלך הקשורות לבנייה וכו' אך לא להצלת נפשות. ויעיד עליו חברו במסכת סוטה דף י. "דרש רבא: מפני מה נענש אסא? מפני שעשה אנגריה בתלמידי חכמים, שנאמר: "והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי" מאי אין נקי? אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". כלומר, אסא לוקח לבניית ערים תלמידי חכמים ואין זה לצורכי מלחמה. וכן מובא ברמב"ם בהלכות מלכים (ז, ד) שלמלחמת מצוה אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. ומכאן שאסא המלך לא לקח אותם למלחמת מצוה של נפשות שהרי למלחמה שכזו היה הדבר מותר לגייס חתן וכלה וכל שכן תלמידי חכמים כדברי הערוך שם לפי הירושלמי. אלא שאסא גייסם לדברים כלכליים בלבד - לבנות ערי מסכנות כמו שניכר בהמשך הפסוקים במלכים א טו. ואכן רש"י מסביר אנגריה - "עבודת המלך" ואם רבנן פטורים מתשלומי ממון להגנה ממונית קל וחומר לקחת את גופם לשם עבודת המלך או מלחמת רשות שמטרתה ממון כמו שמצינו בב"ב דף ח. לעיל:

"שהכל לכריא פתיא ואפילו רבנן אך נפקי באכלוזא לא דרבנן לא בני מיפק באכלוזא נינהו"

כלומר, על אף שחכמים חייבים בהשתתפות ממונית לכריית בורות, אך אם זה בגופם - הם פטורים. וקל וחומר לגבי עבודת המלך שהם פטורים ממונית שיהיו פטורים גופנית.

♦ חילוק בין מלחמת רשות למלחמת מצווה

ואולי הגמרא בסוטה³ היא המקור לדברי הרמב"ם בפרק יג מהלכות שמיטה ויובל (יב-יג) :

"ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר: "יורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל", לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן,

¹ הערוך על הש"ס בתרגום מיוונית ואיטלקית.

² בראשית יד.כד

³ דווקא בסוטה ולא נדרים שהיא במחלוקת ועוד דאברהם לא מחוייב במצוות הוא, וכן חבריו אינן יהודים ולכן חלקו על רבי אבהו שאר החכמים מייחסו לאברהם אך לא חלקו על העיקרון.

אלא הם חיל השם, שנאמר: "ברך ה' חילו", והוא ברוך הוא זוכה להם, שנאמר: "אני חלקך ונחלתך". ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלהים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם – הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו"

ומכאן רבים הבינו שתלמידי חכמים פטורים ממלחמה וכל מלחמה. אך כדרכו הרמב"ם מדייק וכותב "לא עורכין". המילה עורכין שייכת למלחמת רשות בלבד וכדברי הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמות פרק ז, ד: "במה דברים אמורים שמחזירין אנשים אלו מערכי המלחמה? במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה- הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". ולכן כוונת הרמב"ם שאין לשבט לוי וכן לתלמידי חכמים להיות מעורכי מלחמת רשות להגדיל את הונם ואת נחלתם בדרך זו. אלא יעסקו בדבר השם "ויהיה השם חלקו", אך מלחמת מצוה וכל שכן הצלת נפשות מישראל היא צורכי הרבים ו"העוסק בצורכי הרבים כעוסק בדברי תורה", ויתרה מזו: דווקא חכמים וגדולי הדור התעסקו במצווה יקרה זו כמשה רבינו ויהושע בן נון וציווי משה רבינו ליהושע במלחמת עמלק "בחר לנו אנשים" - כלומר צדיקים, ומלחמת פנחס במדיין, וכן כל שופט בכל דור ויפתח בדורו ושמואל בדורו (כמו שיתבאר בסוף המאמר). הרי שפטו את עם ישראל והיו חכמים גדולים ולוחמים לחירות עם ישראל מיד צריהם. ודברי הרמב"ם בהלכות שבת זועקים שבפיקוח נפש גדולי ישראל מתעסקים^א: "כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם" הרי שבמלחמת מצוה חובה דווקא גדולי ישראל השתתפו. וכן בהלכות מלכים ברמב"ם על רבי עקיבה שהיה נושא כליו של בן כוזיבא^ב, ועוד יותר לדעה שתלמידי רבי עקיבה נהרגו במלחמה עם הרומאים^ג.

♦ מי מכונה נטורי קרתא?

^א הלכות שבת פרק ב, ג

^ב הלכות מלכים פרק יא, ג

^ג ועוד כתב הרב עץ ארז כרך ב עמ' 89-121 מאמר מנהגי ספירת העומר, ניסן התשס"ד, וביתר קיצור הרב מאיר מאזוז (בית נאמן 408): "אני הייתי כותב בפשיטות - והמקור הוא לא שלי, אלא הרב עץ יוסף שעל עין יעקב שאמר את זה - שיש אומרים שהם לא נפטרו באסכרה. כולם מתו באסכרה?! וכי זו מחלה מדבקת שבאה רק על תלמידי רבי עקיבא?! אלא הם מתו על ידי החיילות של הרומאים. (אסכרה זה "עסכר" ו"עסכר" פירושו חיילים). ומצאו ראייה לזה מדברי רב שרירא גאון שאמר שמתו מתוך "שמדא". אמרו לי: שמדא הכוונה שנשמדו, אבל זה לא הפשט. שמדא פירושו גזירה של הגוים."

אולם בירושלמי מופיע מושג הידוע "נטורי קרתא" כלומר שומרי העיר. ונהוג לומר שהם תלמידי החכמים, אך הבה ונדייק ממקור זה מי מכונה נטורי קרתא? בירושלמי חגיגה פרק א הלכה ז מופיע:

"רבי יודן נשייא שלח לרבי חייה ולר' אסי ולר' אמי למיעבור בקירייתא דארעא דישראל למתקנה לון ספרין ומתניינן עלין לחד אתר ולא אשכחון לא ספר ולא מתניין אמרין לון אייתון לן נטורי קרתא אייתון לון סנטורי [דף ו עמוד ב] קרתא אמרון לון אילין אינון נטורי קרתא לית אילין אלא חרובי קרתא אמרין לין ומאן אינון נטורי קרתא אמר לון ספרייא ומתנייניא הדא היא דכתיב אם ה' לא יבנה בית וגו'"

מעניין ששוב זהו רבי יהודה נשיאה נכד רבי יהודה הנשיא, שעתה הוא המתקין שלכל עיר יהיה מלמדי תינוקות למקרא ולמשנה, ואף הובא ברמב"ם⁷ להלכה כי עיר חייבת לכלול מלמדי תינוקות אלא מי שנקראים נטורי קרתא הם מלמדי תשב"ר שבלעדיהם אין המשך לתורה וכן אין מבטלין לימודם אף לבניית בית המקדש⁸. מה שאין כן לגבי תלמידי חכמים בה מצווים בכל מצוה שאין מי שיעשאה שיפסיק מלימודו ויעשאה ויחזור ללימודו. וכן מדובר במי שמיגן מפני מלחמה שעלולה לבא אך אם יש מלחמה בפועל כולם נלחמים אף תינוקות של בית רבן כנאמר בגיטין נח:

"ארבע מאות בתי כנסיות היו בכרך ביתר ובכל אחת ואחת היו בה ארבע מאות מלמדי תינוקות וכל אחד ואחד היו לפניו ארבע מאות תינוקות של בית רבן וכשהיה אויב נכנס לשם היו דוקרין אותן בחוטריהן"

הנה הרי מפורש לנו ההבחנה בין מלחמת עסקי ממון לעסקי נפשות בעירובין מה.

"אמר רב יהודה אמר רב נכרים שצרו על עיירות ישראל אין יוצאין עליהם בכלי זיין ואין מחללין עליהן את השבת תניא נמי הכי נכרים שצרו וכו' ובמה דברים אמורים כשבאו על עסקי ממון אבל באו על עסקי נפשות יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת"

וכן מובא להלכה ברמב"ם הלכות שבת ב, כג. ומעבר להבחנה זו בין מלחמת ממון למלחמת נפשות אין בתלמוד ובפוסקים היתר לתלמיד חכם לשמור על שבתו ולא לצאת לעזרת ישראל מיד

⁷ הלכות ת"ת ב, א
⁸ שם הלכה ב.

צר. ודבר זה פשוט שאין צורך היה לאומרו. ופשוט ששמירת שבת גדולה מלימוד תורה שאף על פי שהקלו לגבי לימוד תורה בשבת כגון לערב לשני מקומות ולהתנות מהיכן בא חכם¹⁰, הני מילי ב"צחצוחי" איסורי דרבנן אך כמובן בקל וחומר לא באיסור תורה של חילול שבת. שאין מי יתיר אפילו איסור דרבנן לצאת מחוץ לאלפיים אמה בשבת ללימוד תורה.

♦ על מה שומר לימוד התורה של החכמים?

ועתה נשים פנינו על מה שומר לימוד התורה של חכמים? מרגלא בפומיה דאינשי שלימוד התורה של החכמים מגן על עם ישראל. אם נשוב לסוגייתנו נראה שדבר זה במחלוקת ואם נכריע בו על פי דרכי הפסיקה נראה כי אכן אין הדבר מדויק. ההוכחה של ריש לקיש לכך שרבנן לא צריכי נטירותא נדרשת מהפסוק בתהלים "אספרם מחול ירבון". כדי להבין שפסוק זה מדבר על חכמים צריך ללכת לפסוק הקודם "ולי מה יקררו רעיקך..." ורעיקך הם החכמים. ובדיוק לימודו של ריש לקיש מי יותר מחול אלו הם מעשי הצדיקים ומכאן המסקנה מקל וחומר "ומה חול שהוא מועט מגן על הים מעשיהם של צדיקים שהם מרובים לא כל שכן שמגינים עליהם". אם כן מדרשתו של ריש לקיש אנו לומדים שמעשיהם של צדיקים מגן עליהם בלבד. כמובן שכל מצווה שיהודי עושה תורמת לזכויותיו של כלל עם ישראל כדברי הגמרא בקידושין מ:

"ר' אלעזר בר' שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה שנאמר (קהלת ט, יח) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה".

וכן הביטוי "תורה מגנא ומצלא" (סוטה כא.) לדעות השונות בסוטה היא לצדיקים עצמם. ואולי דיוק זה שעשינו מסביר מדוע רבי יוחנן אמר לריש לקיש מדוע אתה לומד מפסוק זה ולא מהפסוק בשיר השירים: אני חומה - זו תורה ושדי כמגדלות - אלו ת"ח. וכי מה זה משנה מאיזה פסוק למדים שרבנן לא צריכי נטירותא, ועוד - שהפסוק של ריש לקיש הוא מתהלים שכתב דוד המלך, ודברי הרב ודברי הבן - שלמה - התלמיד מי שומעים? אלא שטענת רבי יוחנן שהתורה ותלמידי חכמים הם לא רק מוגנים ממעשיהם אלא הם המגנים על עם ישראל כחומה ומגדלים השומרים את העיר. וכן מפרש רש"י בפסחים פז. ד"ה כמגדלות: "שמגינין על הדור". ועתה מובן ההמשך: מדוע ריש לקיש אינו מקבל את פירושו של רבי יוחנן אלא דורש את הפסוק כדרש רבא (גם מופיע בפסחים): אני חומה - "זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות" כלומר ההגנה על עם

¹⁰ רמבם עירובין פרק ח. ג.

ישראל נובעת מתפילות כלל ישראל ולימוד תורה ברבים ולא של ת"ח בלבד. כלומר, לימוד תורה של כלל ישראל הוא גדול יותר מלימוד של חלק מעם ישראל ובכוחו להגן על כלל ישראל. וכעין זה ראינו בתחילת מסכת מגילה "מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה מקל וחומר מעבודה" (מגילה דף ג.). והגמרא מקשה מיהושע בן נון שחמור ביטול תורה יותר מביטול התמידין כדברי שר צבא השם ומתרצת הגמרא הא דרבים הא דיחיד. וכאן רבים אינו רק יותר ממניין שהרי בית רבי כלומר בבית מדרשו היו יותר מעשרה מסתמא וכן הם תלמידי חכמים. אלא לימוד תורה של כלל ישראל גדול יותר מהקרבת התמידין ומתלמוד התורה של בית רבי קרי רבנן. ויהושע בן נון הרי לחם עם כלל ישראל אלא שהמלאך בישרו שאין הלחימה בימי ההקפה אלא ביום השביעי ולכן יש להם ללמוד תורה ואכן יהושע לן בעומקה של הלכה כדרכו של לימוד תורה לרבים בדבר הלכה להורות העם הדרך ילכו בה. וזהו לימוד התורה אשר יעזור לעם ישראל במלחמתם לימוד של כלל ישראל. אומנם על פי הכללים ההלכתיים פוסקים כרבי יוחנן נגד ריש לקיש אך פה ריש לקיש הוא כמו רבא והלכתא רבי יוחנן מול רבא כרבא" אגב אורחא מההוכחה בנביאים בב"ב דף ח. "אדנביאי דכתיב (הושע ח,י) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים" אמר עולא פסוק זה בלשון ארמית נאמר אי תנו כולו עתה אקבצם ואם מעט מהם יחלו ממשא מלך ושרים" רואים כי מצוות לימוד תורה לא רק שחלה על כלל ישראל אלא שגאולת עם ישראל תלויה בלימוד תורה של כלל ישראל. ואילו לימוד תורה של רבנן בלבד מגן עליהם בלבד.

♦ חשיבות יהודי המגן על ישראל

ואכן מסכת בבא בתרא עצמה עושה את ההבחנה ואת חשיבות יהודי המגן על ישראל מיד צר בדף י:

"וא"ר אבהו שאלו את שלמה איזהו בן העולם הבא אמר להם כל (ישעיהו כד, כג) שכנגד זקניו כבוד כי הא דיוסף בריה דר' יהושע חלש אינגיד א"ל אבוה מאי חזית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה א"ל עולם ברור ראית ואנן היכי חזיתנן [א"ל] כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל

" וראה באותה מסכת בב"ב דף טל: ואמר ר"ל משום בר קפרא ושם רבי יוחנן חולק ואילו רבא פוסק כריש לקיש ומובא כך להלכה ברמבם ובטור שו"ע עיין שם. ואומנם כתבו התוספות בסנהדרין כד: ד"ה רבא דאמר כמאן: ועוד דהכא פליגי רבי יוחנן וריש לקיש ורבא פסיק בפרק החולץ כ"ש בן לקיש בתלת משמע דבכל שאר המקומות כרבי יוחנן. ואומנם תוספות ביבמות לו בד"ה הלכתא כ"ל בהני תלת-נותנין תוספות דוגמאות לחריגים. וכאן בסוגייתנו תלו את דעת ריש לקיש כדרבא והיא הנותנת שרבא כוחו להכריע ביניהם להלכה ולכן קל וחומר שהלכה כמות רבא.

בריה יכולה לעמוד במחיצתן מאן נינהו אילימא ר"ע וחבריו משום הרוגי מלכות ותו לא פשיטא בלאו הכי נמי אלא הרוגי לוד"

מי הם אותם הרוגי מלכות? הגמרא מתרצת כגון רבי עקיבא וחבריו! ומקשה בלאו הכי נמי (כלומר בלא שיהרגו על ידי המלכות), אלא הרוגי לוד. ורש"י מפנה לתענית יח על לולינוס ופפוס ששם מובן הן משמם והן מדברי רש"י "מה לכם על ישראל אנו הרגנוה" משמע שהיו מתיוונים ועוד שאמרו שנתחייבנו כליה (אומנם רש"י בתענית כותב וצדיקים גמורים היו" אלא שלאחר מעשה גבורתם אכן הם צדיקים גמורים). אם כן חיילי צבא ה' הבאים לעזרת ישראל מיד צר כל שכן שאין בריה יכולה לעמוד במחיצתן יותר ממי שתלמודו בידו כלומר מרבנן.

ולענ"ד ניתן לומר שרבי עקיבא וחבריו אלו תלמידי רבי עקיבא שנהרגו במרד בר כוכבא שהיו גם תלמידי חכמים וגם נלחמים מלחמת מצוה כמו שכתוב בשבת דף י. על רבי שמעון וחבריו שאם התחילו ללמוד תורה שאינם מפסיקין לתפילה כלומר תלמידי רבי שמעון הם הם חבריו. ואכן כל דברי הפרק מדברים על חובות ממוניות וצדקה. הפטור לחכמים ניתן כסיוע וצדקה של הכלל לתלמיד חכמים ולכן בהמשך בדף כ. מדבר על צדקה ובניהם הקלות לחכמים כמו להיות קבועים במסחר "ואי צורבא מרבנן הוא אפילו לאקבועי נמי" גם אם אין הם מקומיים וכסיפור רב דימי מנהרדעא (ב"ב כב.). כך גם פה כדי להקל על חכמים שאינם רודפים אחר עוד ממון אלא משכימין ומעריבין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ללמוד וללמד אז מקילים עליהם במיסים ומסייעין להם למכור סחורתם. אך לא שייך האי מילתא בעזרת ישראל מיד צר.

♦ תורף דברינו מסוגיית רבנן לא צריכי נטירותא

1. רבנן לא צריכי נטירותא מפגיעת גויים לגזלה ובזיזה ממונית של עם ישראל.
2. מתוקף כך חכמים פטורים מתשלום מס הגנה מ"כללא דמילתא" וקל וחומר פטורים בגופם לכל דבר שבממון כולל מלחמת רשות.
3. מלחמות מצוה וחובה אינן מלחמת ממון, ולכן חובה על רבנן להילחם בגופם ולסייע אליבא דכולי עלמא.
4. לגבי הגנת שמירה פאסיבית מפני סכנת נפשות לפי הסברינו חכמים מחויבים (אולי למעט מלמדי תשב"ר), ולפי חלק מהמפרשים את הסוגיה שהשמירה גם מנפשות, חכמים יהיו פטורים משמירה זו.

5. לימוד תורה של רבנן מיגן עליהם בלבד ואילו לימוד תורה של כלל ישראל הוא הגואל את כלל ישראל.

ואם נבחון לאורך תולדות ישראל נראה כי דווקא ראשי הלוחמים היו צדיקי הדור. וכמו שהרמב"ם מזכיר במורה הנבוכים כי " המדרגה א [=הראשונה] תחלת מדרגות הנבואה, שילוח לאיש עזר אלהי שיניעהו ויזרוהו למעשה טוב גדול, כהצלת קהל חשוב מקהל רעים, או הציל חשוב גדול, או השפיע טוב על אנשים רבים, וימצא מעצמו לזה מניע ומביא לעשות, וזאת תקרא רוח ה' "

♦ ראיות לכך

1. כבר ביהודי הראשון אברהם אבינו ראינו כי יצא ללחום נגד ארבעה מלכים חזקים שניצחו חמישה רק כדי להציל את בן אחיו^{יח}.
2. יעקב אבינו מתכונן למפגש עם עשו למלחמה: "וַיֹּאמֶר אִם-יָבֹא עֵשָׂו אֶל-הַמַּחְנֶה הָאֵתָהּ וְהִכְּהוּ וְהָיָה הַמַּחְנֶה הַנִּשְׁאָר לְפִלִיטָה"^{יט}.
3. משה רבינו מתגלה כמושיע בהריגתו את המצרי^כ ואותו מביא הרמב"ם כדוגמא להתנוצצות תחילת הנבואה של משה^{כא}: "ודע שכמו זה הכח לא נבדל ממשה רבינו מעת השיגו לגדר האנשים, ולזה התעורר להרוג את המצרי, ולמנוע הרשע משני הנצים".
4. יהושוע בן נון במלחמה עם עמלק מצווה על ידי משה לבחור אנשים^{כב} וכדברי רבותינו מתנאים ועד אחרונים {המדרשים^{כג}, הזוהר^{כד}, המפרשים (רש"י^{כה}, גו"א^{כז}, צרור המורי^{כז},

^{יח} בראשית יד, יד

^{יט} שם לב, ט

^כ שמות פרק ב

^{כא} מורה הנבוכים חלק ב פרק מה

^{כב} שמות פרק יז פסוק ט

^{כג} מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דעמלק פרשה א, שמות רבה (וילנא) פרשה כו סימן ג, במדבר רבה (וילנא) פרשה טז סימן ה, במדבר רבה (וילנא) פרשה כב סימן ב, פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא יב - זכור, מדרש תנחומא (בובר) פרשת שלח סימן ה, מדרש תנחומא (בובר) פרשת מטות סימן ג, מדרש תנחומא (ורשא) פרשת בשלח סימן כו מדרש תנחומא (ורשא) פרשת שלח סימן ד, מדרש תנחומא (ורשא) פרשת מטות סימן ג, מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - פרשת שלח, מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק יג פסוק ג, מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק לא פסוק ו, פרקי דרבי אליעזר פרק מד, פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק יז פסוק ט, פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר דף קה עמוד א, בראשית רבתי עמוד 127, ילקוט שמעוני תורה פרשת מטות רמז תשפה, מדרש הגדול שמות פרק יז פסוק ט, מדרש הגדול במדבר פרק יג פסוק ב. ועוד כהנה וכהנה.

^{כד} זוהר מהדורת הסולם - שמות פרשת בשלח מאמר ויבא עמלק אות תסג

^{כה} שמות פרק יז פסוק ט, רש"י במדבר פרק לא פסוק ג

^{כז} שמות פרק ב פסוק יג, דברים פרק א פסוק יג

^{כז} שמות פרשת בשלח

אלשיך^{כח}, מלבי"ם^{כט}, הנצי"ב^ל, עץ יוסף^{לא}, הרד"ל^{לב}, ר"י אבן שועיב^{לג}, המבי"ט^{לד}, השפת אמת^{לה} ועוד}.

ואביא את הפסיקתא רבתי כמדרש מסכם ואת הסברו של העמק דבר.

"אנשים צדיקים כמה דאת אמר וישארו שני אנשים במחנה וגו' (במדבר י"א כ"ו). ד"א אנשים גבורים."

ומבאר העמק דבר:

"בחר לנו אנשים. גבורים כדרך מלחמה בדרך הטבע. ובת"י אי' [=ובתרגום יונתן אומר] אלו בעלי פקודיא, היינו גבורים במלחמתה של תורה, שהמה מסוגלים ביחוד למלחמה טבעית כמש"כ כ"פ [=כמו שכתבתי כמה פעמים]."

אם כן ברור כי מלחמתו של עם ישראל הוא מלחמתו של השם צבאות כנאמר במלחמת מדין ולכן דרושים גבורים וצדיקים, ספרא וסייפא.

5. פנחס יוצא למלחמה נגד מדין כשהוא כהן וגם שם בוחר אנשים^{לו}. ואומנם שם יש ציווי

מיוחד: "אלף למטה אלף למטה", כלומר שבמלחמה זו יהיו כנגד הלוחמים גם אלף

המתפללים לשלומם (לאחת הדעות במדרש^{לז}). אך אין זה אומר כי האלף הזה נבחר בשל

שהוא לומד יותר תורה מחברו אלא הפשט הפשוט: מי שפחות בקי בקשרי מלחמה הוא

יהיה בתפילה. וכמובן שזו מלחמה שאין צורך ביותר מאלף לוחמים לשבט על פי דבר השם.

6. יהושע בן נון בכיבוש הארץ, והרי יהושע בן נון "נער לא ימיש מתוך האוהל"^{לח} והוא היה

מפקד כיבוש הארץ; וכן במלחמת העי נפל יאיר בן מנשה שהיה שקול כרובה של

סנהדרין^{לט}; וכן עתניאל בן קנז אשר כבש את קרית ספר, הובא עליו בתלמוד^מ:

כח שם

כט שמות פרק יז פסוק ט

ל שם

לא במדבר פרשה טז סימן ה

לב פרק מד אות טז

לג פרשת ויהי בשלח

לד בית אלוקים למבי"ט שער התפילה פרק יח

לה שמות פרשת זכור שנה תרנז

לו במדבר פרק לא.

לז במדבר רבה (וילנא) פרשה כב.

לח שמות פרק לג פסוק יא

לט ב"ב דף קכא

מ תמורה דף טז עמוד א

- "אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר רבי אבהו: אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנו מתוך פלפולו, שנאמר – וילכדה עתניאל בן קנו"
7. כל שופט בהגדרה הוא אשר שופט את ישראל לדברי התורה וכדברי הרמב"ם לעיל, וכן בדברי הגמרא^{מא}: "יפתח בדורו כשמואל בדורו".
8. דבורה בשירתה משבחת את השבטים יששכר וזבולון על אף שהם היו לומדי תורה ואין ידם במלחמה ומבקרת את ראובן ודן שהיו לוחמים אך לא באו לעזרת ברק^{מב} (וראה את דברי המלבי"ם בהערה).
9. דוד המלך שהיה הוגה בתורה יומם ולילה ויצא במלחמות ישראל עד כי הזקין והיה מסוכן לו^{מג}. אומנם, יש המביאים את המאמר בסנהדרין (מט.):
- "דאמר רבי אבא בר כהנא: אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה, ואילמלא יואב לא עסק דוד בתורה. דכתיב ויהי דוד עשה משפט ועדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא. מה טעם דוד עשה משפט ועדקה לכל עמו – משום דיואב על הצבא. ומה טעם יואב על הצבא – משום דדוד עשה משפט ועדקה לכל עמו"
- אולם, למעיין בסוגיה על אתר, יראה כי הביאו מאמר זה להוכיח את נאמנותו של יואב לדוד לכל תקופתו, מפאת צדקותו של דוד. ודווקא מאמר זה מוכיח כי קיומו של צבא מקיים את עולם התורה. ודוד בזמן מלחמה היה יוצא לקרב (כמו שהוכחנו לעיל), אלא שבזמן שגרה יואב מחזיק את הצבא.
10. מלך המשיח עתיד לעשות מלחמות ישראל ויחד עם זאת לשפוט את ישראל^{מד}. וכן בגמרא על המבחן שעשו לבן כוזיבא^{מה}. שאמנם הוא מדרש שדורש את דרושו ואינו כפשוטו, אך הפשט העולה ממדרש זה שמלך המשיח יהיה גם לוחם וגם דיין.

ומכאן פשוט הוא שללחום להגנת ישראל מיד צר ואף לשחרר חבלי ארץ קודשנו היא מצוה גדולה ובראש על תלמידי חכמים שזכות לימודם ומדותם מגן עליהם ואשר הוא חרב גאוותו וכמו שאמר

^{מא} ראש השנה כב ע"א

^{מב} שופטים ה, טו-יח. וז"ל המלבי"ם: "במלחמה הזאת לא הלכו גבורים, רק מני מכיר ירדו מחוקקים, אלה שירדו עמי מבני מכיר היו מחוקקים חכמים בדת ודין לא אנשי חיל למלחמה, ואלה שהלכו עמי מזבולון היו מושכים בשבט סופר לא אחזי מגן וחרב. וכן ושרי ביששכר. שהלכו עם דבורה, היו רק חכמים בתורה, וכן יששכר שהלך עם ברק, בעמק שהלך ברגליו, כי לא היה לו רכב וסוס ולא אנשי חיל למלחמה".

^{מג} שמואל ב פרק כא פסוק יז.

^{מד} רמב"ם הלכות מלכים פרק יא, א וכן: "אם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח".

^{מה} ראה סנהדרין דף צג, ב.

יעקב אבינו לבניו: "אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי", ותרגומו: "בבעותי ובצלותי". אם כן רואים כי ספרא וסייפא ביחד הוא המאפיין גדולי ישראל הנלחמים במלחמתה של תורה ובד בבד נלחמים מלחמת השם כלומר מגינים על בניו.

ובדרך דרש נאמר שהדברים רמוזים במשנה הראשונה של בבא בתרא: "השותפין שרצו לעשות מחיצה" והיא מלחמת רשות התלויה ברצון איש ואיש ולכן יהיו שותפין מעתה במחיצה עצמה בלבד אך כאשר יש לכל אחד ארבע אמות בחצר חולקין מחיצה בעל כורחו. ומי שטוען שרק תלמודו בידו ואינו שותף לעזרת ישראל מיד צר אינו יכול לעמוד במחיצתן.... וקצר המצע מהשתרע להוכיח כי במלחמות ישראל בתורה ובנביאים יש לנו לבחור אנשים צדיקים ומי לנו צדיקים כדרבנן שיצאו למלחמה על יצרם וניצחוהו; שכן תורה מגנא ומצלא, ובכך גם ינצחו את אויבי ישראל בקלות יתרה ובא לציון גואל.